

[Prosinec 1985]

O B S A H :

M. Červenka: Z modlitby umlčovaného	[2]
P. Pithart: Mrtvá a živá voda	[3-8]
W. J. Smith: Knihy Jaroslava Seiferta	[9-11]
sm : O metru	[12-25]
F. Pavlíček: Konec patriarchátu v naší obci	[26-32]
F. Pavlíček: Lidský faktor	[33-42]
E. Kantůrková: Perverzní Mácha?	[43-46]
P. Kabeš: Těžítka	[47-49]
L. Procházková: Krádež na Kilimandžáru	[50-69]
E. Kriseová: Odpověď na anketu L. Procházkové	[70-71]
-krá- : Jen kompenzační hra?	[72-75]
J. Trefulka: Optimistická prognóza	[76-78]
M. Uhde: Autorské divadlo	[79-84]
K. Pecka: Dodatečná poznámka	[85-87]
S. Machonin: Projev nad rakví	[88-91]
mj : Za Oldřichem Kryštofkem	[92-93]
KO : Více než 13 řádky o ...	[94-104]
I. Klíma: Kafkovská monografie	[105-109]
M. Jungmann: Kunderovské paradoxy III.	[110-120]
L. Vaculík: Příkopy dnes	[121-123]

Prosinec 1985

Copied from a type-written carbon copy, bound, and
made available by
DOKUMENTATIONSZENTRUM ZUR FÖRDERUNG DER UNABHÄNGIGEN
TSCHÉCHOSLOWAKISCHEN LITERATUR e.V. for research and
information purposes. Copyright continues to be held by
each individual author and must be strictly observed. If
clarification is required, please consult the Centre
before publication of any item.
DOKUMENTATIONSZENTRUM
SCHWARZENBERG 6
D-8533 SCHEINFELD
Tel. 09162/7761

Obsáhlý životopis Franze Kafky, který sepsal a v roce 1984 pod titulem *The Nightmare of Reason A Life of Franz Kafka* v New Yorku vydal Ernst Pawel, je dílo důkladné a dobré, i když, což je při současné úrovni kafovského bádání samozřejmé a pochopitelné, přináší sotva něco převratně objevného. Všechny kafovské biografie zpracovávají přece též materiál - na rozdíl od díla plného tajemství však vyl Kafkův život až průhledně jednotvárný, ohudý na události i činy, uzavřený v těsném prostoru. Počet lidí, s nimiž se stýkal, byl omezený, omezeny jsou konečně i zdroje, z nichž mohou autoři čerpat. Není divu, že životopisné studie se od sebe jen málo liší - může nás napadnout, zda byly potřebnější čtenářům, anebo autorům, kteří usilovali vydat počet ze svého studia.

Skutečnost, že všechny dostupné znalosti o Kafkově životě už byly zveřejněny, Pawela občas nutí zabíhat do podružností (vypočítává počet hodin, které byly v době Kafkových středoškolských studií vyhrazeny jednotlivým předmětům, až nadměrně vypráví o Kafkových učitelích a spolužácích) i věnovat mnoho místa úvahám o ekonomické situaci říše či o kulturních hnutích doby a o Kafkově postoji k nim. (Vyvrací kupříkladu Marešovo často přejímané tvrzení o Kafkově účasti na anarhistických schůzích). Více na místě je autorova snaha o nejdůkladnější postihnout zvláštní a tvůrčí ovzduší v úzkém kruhu pražských židovských intelektuálů na přelomu století. "Pokud se týká pouze objemu, byla produktivita židovských autorů v Rakousku-Uhersku opravdu ohromující a vzhledem k rozměru obou komunit pražští literáti a literátičkové překračovali dokonce i vídeňský kontingent!... Jestliže ve Vídni bylo velmi mnoho židovských spisovatelů, muselo se zdát, jako by každý Žid v Praze, i když měl naoko nějaký obohod či zaměstnání, byl naplno zaměstnán tím, že ohrlí knihy..."

Části věnované vlastnímu Kafkovu životu nás spíše zpravují o současném stavu znalostí Kafkova života. K nim po zveřejnění Dopisu Feli už nepřibýlo nic nového, naopak, zdá se, že se mezi kafovskými badateli rozmáhá nedůvěra k některým pochybnějším pramenům, jako jsou Janouchovy Rozhovory anebo i některá méně podložená tvrzení Brodova. Pawel opakovaně zdůrazňuje ty rysy Brodovy povahy, které zpochybňují přesnost a nezájatost jeho vzpomínek a výpovědí. Ve své práci, pokud pojednává přímo o Kafkovi, se opírá jen o nepochybné dokumenty, především o vlastní Kafkovy texty: o Deníky a o jeho Dopisy.

Pawelovi připadá, že určujícím rysem Kafkovy povahy byla jeho nedospělost. Z ní plynuly nejen jeho neschopnost vystoupit ze stínu otcovy autority, ale i jeho snilkovství, které se mu stalo životní

potřebou (ještě smrtelně nemocný snil o odchodu do Palestiny a o tom, že si tu otevře vlastní restaurant) a které spíše podlamovalo jeho schopnost ookoliv uskutečnit, dovést ke konci. Jiným podstatným rysem jeho povahy byla opravdovost, jejímž důsledkem ovšem byla trvalá úzkost před nezvladnutelnými úkoly, před životem, v němž každá nová situace se měnila v nepřekonatelnou překážku. "Jeho vášně i hrůza," vysvětluje autor charakter jeho vztahu k Felici Baue-rové, "byly stejně opravdové a ve svých důsledcích stejně ničivé."

Pro Kafku vše, s čím se srkal, mělo osudovou platnost. Danosti jeho života mu připadaly nezvratné. Proti předurčujícím výrokům osudu se bouřil tím, že toužil po absolutnu. "Hledal dokonalost, ale odhaloval jen lidskou křehkost, naprosto také postrádal schopnost kompromisu s ostatními i sám se sebou." To v něm vyvolávalo nejen pocit viny ale i nenávisti vůči vlastní osobě. Jistě i tato nenávist byla příčinou jeho četných bolestí, zažívaných potíží, nespavosti stejně jako jeho asketické střídmosti.

Čas od času - většinou spojený s nějakým silným podnětem - buď s počínající se láskou anebo naopak s pocitem úlevy, kterou mu přinášel rozhod, jako by vybudily jeho tvořivé síly. Často v několika dnech nejvýše týdních vypsál vše, co v něm bylo nashromážděno, pak se opět vrátil ke svému stereotypnímu způsobu života, ke starým stížnostem, změnil se v úředníka pojišťovny, který nařiká na svůj osud a sní svůj marný sen o úniku, o změně, o odchodu z Prahy, o manželství, o existenční nezávislosti.

Pawel se opírá především o Kafkovy vlastní výpovědi a navíc z nich vybírá nejvíce to, co se vztahuje k jeho každodennímu životu a práci. Přináší tedy údaje o jeho zálibách, četbě, výletech, návštěvách, o jeho nemocích i o úřednické práci, ze všeho nejvíce o jeho naivitě, úzkostech, nejistotách, únavě, bezesných nocích, o jeho utrpení a pochybách a neuskutečněných předsevzetích.

Kafka - autor na to několikrát upozorňuje - měl však sklon k sebepodceňování a sebeobviňování. Obraz, který vychází z jeho sebevidění, podává spíše rub jeho tvořivosti i jeho geniality. Až se nutí otázka, jak tento nařikající, nespokojený a života se bojící člověk mohl vytvořit tak podivuhodné dílo. Z Pawelovy práce plyne, že právě rozpor mezi skutečností žitou a touženou, neschopnost tento rozpor v životě nějak řešit Kafku podněcoval k tvorbě. Literatura mu byla únikem i jediným smyslem života, ale také výmluvou pro to, že žal, jak jedině uměl žít. "Jestliže pouze psaní ospravedlňovalo jeho život ospravedlňovalo také, že nežil svůj život. Opatřovalo posvácený důvod a zřejmou omluvu pro to, že dával přednost kněžství před mužstvem."

Z tohoto pohledu jakékoliv úvahy o tom, jak velice by jeho tvorbě prospěla změna životní situace, odchod z Prahy či aspoň z Pojišťovny, nezávislost na otci, atd., úvahy, jimiž se Kafka celý život obíral a které po něm opakuje i Brod, se jeví jako pochybné a pochybené.

Kupříkladu právě jeho nenáviděné zaměstnání, domnívá se autor, mu nejen přinášelo důležité životní zážitky a podněty, ale zřejmě vytvářelo právě ono trvalé napětí, z něhož se rodily touha po úniku do vlastního, odlišného světa, snění, tedy i tvorba. Kdyby Kafka žil jiný život jinde, byl by to jiný Kafka. Za nesmyslnou autor také považuje Brodovu představu, že Kafkův otec mohl svému synovi zajistit několik let naprosté tvůrčí nezávislosti. "Velkorysý a ohápající otec by pravděpodobně bychoval zcela jiného syna."

Autor se nezabývá spekulacemi, zjevně nerad přistupuje i k dalekosáhlejším sebeoměněním. Píše životopis, zabývá se tedy fakty, a to jen fakty zcela nespornými. I výklad jednotlivých děl nechává stranou, nejvýše hledá spojitost mezi životními zážitky a situacemi, které mohly jejich vznik ovlivnit.

Za základní Kafkovo životní téma považuje "boj proti otci, boj, v němž dokonce i vítězství mělo za následek porážku." I když postupně stále více místa zabírá v jeho životě a díle zápas (marný zápas) o vztah k ženě, který se tu mění v zápas o lidství. "Kde autor dopisů (Felice) je obžalovaným, který vede svoji při, romanopisec při - znává vinu za to, že je člověkem."

Je několik sporných a nerozhodnutých otázek, jež se věší ke Kafkovu životu i osobnosti. Měl Kafka homosexuální sklony? Jak dalece byla jeho ocdnost ovlivněna sexuální nemohoucností? Byl opravdu otcem dítěte, které, aniž o tom věděl, porodila Gréta Blochová?

Nikdo z kafevských odborníků se neodvážil tyto otázky jednoznačně zodpovědět - nevidím také důvod, proč by se měly zodpovídat. Pawel odmítá možnost Kafkovy homosexuality, ve shodě s většinou životopisců přičítá Kafkovu sexuální zdrženlivost či nemohoucnost spíše navrch jeho povahy, výchovy i představ, které sdílel se svou společenskou vrstvou (sexualitu spojoval s něčím nečistým). Konečně se značnou pochybností přijímá možnost Kafkova otcovství. Brodovo patetické tvrzení, že Kafkův život by vědomí, že se stal otcem, zcela a kladně proměnilo, označuje za "sentimentální žvást".

Několikrát se Pawel dotýká i jiné sporné otázky: Kafkova vztahu k Bohu. Vidí Kafku jednoznačně jako člověka nevěřícího aspoň ve smyslu vyznavačství. Kafka byl dokonce až neuvěřitelně nekonalý úkonů

židovského obřadu - na druhé straně byl člověkem, který víru potřeboval, potřeboval nějakou naději, vědomí něčeho absolutního. Je jistě něco pravdy v tom, že jeho hledání dokonalého otce zastupovalo aspoň do jisté míry hledání Boha. Ale ve všem jeho počínání bylo vždy skryto cosi Kafkovsky beznadějně rozporného. "Chtěl milovat otce, jehož nenáviděl a najít víru v Boha, v něhož nevěřil."

S obzvláštní pečlivostí se Pawel pokusil zachytit prostředí, z něhož Kafka vzešel a v němž se po celý život pohyboval. Sleduje aspoň ve stručnosti osudy jeho přátel (Hugo Bergmann, Oskar Pollak, Oskar Baum, Felix Weltsch aj.) i v době, kdy už byl Kafka dávno mrtev. Podává i zevrubné informace o stolních společnostech, kavárnách a salónech, kam Kafka aspoň čas od času docházel.

Prostředí, v němž se Kafka pohyboval, bylo převážně židovské, a to německy židovské. Kafkaův vztah k židovství se proměňoval a prohluboval, na sklonku života stálou potřebu naděje spojoval se židovstvím, dokonce s odchodem do Palestiny.

Na druhé straně, jak Pawelova práce mnohokrát dokládá, se Kafka pohyboval i v prostředí zcela nežidovském. V pojišťovně, kde tak úspěšně pracoval, a kde byl považován za nepostradatelného, byl téměř jediným Židem. Mluvil nejen plynně česky, ale díky svému zaměstnání procestoval celé Čechy. Jediná žena, kterou ve svém životě opravdově a hluboce miloval, byla Češka - Milena Jesenská. Životní zkušenost i osud ho spojily s Prahou. Hrozil se jí (jako se hrozil všeho ve svém životě), ale nedokázal ji opustit, stejně jako nedokázal opustit otcovský dům, který stále znovu proklínal. "V Praze se narodil, v Praze byl pohřben a strávil téměř jedenačtyřicet let svého života v této pevnosti ztracených případů ~~matička~~ s drápy - ho nikdy neuvolnila ze svého sevření a utvářela jeho vidění světa..."

V pojišťovně mezi českými zaměstnanci byl díky své povaze i ohovnění oblíben natolik, že po roce 1918 tu mohl zůstat i pod novým českým vedením, a to jako jeden z nemnoha "Němců". (Pasáže o Kafkově postavení v pojišťovně, o jeho zvláštním vřazení do českého prostředí, a to i do prostředí popřevrátového, považuji za nejpřímější.)

Na zvláštní situaci Franze Kafky jako německy píšícího Žida v převážně české Praze už upozorňovali mnozí. Pavel jí nepřičítá snad takovou důležitost jako třeba Eisner (a je tím podle mého soudu blíže skutečnosti), ale vřazuje tento fakt mezi ostatní neřešitelné rozpory Kafkova života.

Jak jsem pověděl již v úvodu, Pawelova biografie sleduje Kafkov život do všech dostupných podrobností. Prostředí, v němž se pohyboval, je zachyceno s pečlivostí a nasvíceností hodnou obdivu. Kafkovy životopisy - to platí už o základních pracích Wagenbachových - jsou nejen obrazem života Kafkova, ale i obrazem života v Čechách a zvláště v Praze v posledních letech habsburské říše.

Nikoho ze zahraničních autorů netrápí otázka, zda Kafka byl autorem německým, židovským či českým. Je pro ně velkým, ne-li největším a zakladatelským zjevem moderní literatury. Jeho život i dílo jsou spjaty s jeho rodištěm - s Prahou. Dá se říci, že právě naopak: Praha přelomu století je pro ně nemyslitelná bez své německé a židovské menšiny, bez Kafky, Broda, Rilka, bez Werfela či Meyrinka. Praha na přelomu století, ačkoliv ji označují za provinciální město, je zároveň městem, které má svého ducha, svoji neopakovatelnost, místem, kde se daří tvorbě.

Zdá se, že toho ducha cítí a obdivují spíše cizinci (připomeňme skvělou Ripelliniho Magioku Prahu) než čeští autoři. Knihu podobnou těm, o nichž jsem mluvil, bychom v naší literatuře ne našli. A co bychom našli z toho ducha, z té dávné skvělosti, na níž se podílelo několik generací Čechů, Němců i Židů? A co činíme proto, abyhom jej aspoň uchovali v paměti?

Až příliš výmluvná mi připadá skutečnost, že dodnes nemáme přeloženo ani celé Kafkovo dílo.

Ivan Klíma